

ISSN 0354-5415
UDK 37.013.83+374

BROJ 1, JUL 2014.

AS

Andragoške studije

Časopis za proučavanje obrazovanja i učenja odraslih

Andragogical Studies

Journal for the Study of Adult Education and Learning

Sadržaj

ČLANCI

DUBRAVKA MIHAJLOVIĆ, EDISA KEČAP	
BeLL istraživanje	
– Benefiti od učenja u odraslom dobu u Srbiji	9
RADIVOJE KULIĆ, IGOR ĐURIĆ	
Kvalitet ljudskih resursa i konkurentna	
spособnost nacionalne ekonomije	31
JASMINA MILOŠEVIĆ STOLIĆ, ŠEFIKA ALIBABIĆ	
Obrazovna podrška menadžerskim	
aktivnostima vojnih starešina	49
SLAVICA DRAŠKOVIĆ	
Službenici na poslovima upravljanja ljudskim resursima	
– mapiranje oblasti djelovanja za koje	
su potrebna znanja iz andragogije	67
LAZAR MARIĆEVIĆ	
Faktori liderstva	91
JAN NIJHUIS, MIEN SEGERS, MAURICE DE GREEF, ARJAN BEUNE	
Spoznaja za urgentnošću prevencije problema	
niske pismenosti među stanovnicima Holandije	109
MAJA MAKSIMOVIĆ, BRANISLAVA KNEŽIĆ	
Novi pogled na istraživanje:	
izrada naučnog rada kao proces transformativnog učenja	123

ALEKSA JOVANOVIĆ	
Transformativno učenje u romanu Hermana Hesea <i>Sidarta</i>	137
IVANA ĆIRKOVIĆ MILADINOVIĆ	
Strategije učenja stranog jezika koje koriste odrasli učenici: pogodnosti za univerzitetskog nastavnika kao istraživača	171
DOKUMENTI	
<hr/>	
Odgovor EAEA (Evropske asocijacije za obrazovanje odraslih) na konsultaciju o strategiji EU2020	193
Globalni sastanak – Obrazovanje za sve: Muskatski sporazum	197
Zaključni dokument: Ciljevi održivog razvoja – predlog Otvorene radne grupe	203
HRONIKA, KRITIKA I POLEMIKA	
<hr/>	
<i>Prikaz knjige</i> Bojana Škorc: Kreativnost u interakciji – Psihologija stvaralaštva	213
Region jugoistočne Evrope u susret Trećem krugu PIAAC istraživanja	219
KONFERENCIJE I PUBLIKACIJE	
<hr/>	
Odabrane andragoške konferencije za 2014. godinu	225
Pregled andragoških časopisa	227

Contents

ARTICLES

- DUBRAVKA MIHAJLOVIĆ, EDISA KEČAP
BeLL Research – Benefits of Lifelong Learning in Serbia 9
- RADIVOJE KULIĆ, IGOR ĐURIĆ
**The Quality of Human Resources and
Competitive Ability of the National Economy** 31
- JASMINA MILOŠEVIĆ STOLIĆ, ŠEFIKA ALIBABIĆ
**Educational Support for the Managerial
Activities of Military Officers** 49
- SLAVICA DRAŠKOVIĆ
**Human Resource Management Employees
– Mapping the Areas of Activity in
which Knowledge of Andragogy is Needed** 67
- LAZAR MARIĆEVIĆ
Factors of Leadership 91
- JAN NIJHUIS, MIEN SEGERS, MAURICE DE GREEF, ARJAN BEUNE
**The Perceived Sense of Urgency of Prevention of
Low Literacy Problems Among Citizens in the Netherlands** 109
- MAJA MAKSIMOVIĆ, BRANISLAVA KNEŽIĆ
**A Different View on the Research Process:
Writing Academic Paper from the Perspective of
Transformative Learning Theory** 123

ALEKSA JOVANOVIĆ

**Transformative Learning in the Novel *Siddhartha*
by Hermann Hesse** 137

IVANA ĆIRKOVIĆ MILADINOVIĆ

**Language Learning Strategies Used by Adult Learners:
Benefits for the Teacher as a Researcher** 171

DOCUMENTS

EAEA response to the EU2020 strategy consultation 193

**Global Education for All Meeting:
The Muscat Agreement** 197

**Outcome Document - Open Working Group on
Sustainable Development Goals** 203

CHRONICLE, REVIEWS, POLEMICS

Book review

**Bojana Škorc:
Kreativnost u interakciji – Psihologija stvaralaštva** 213

SEE region toward the third round of PIAAC research 219

CONFERENCES AND PUBLICATIONS

Selected Conferences on Adult Education in 2014 225

Review of Adult Education Journals 227

Prikaz knjige

Bojana Škorc: Kreativnost u interakciji – Psihologija stvaralaštva¹

Kreativnost predstavlja fenomen koji je bio predmet ljudskog bavljenja mnogo pre nego što je pedesetih godina dvadesetog veka počeo sistematski da se izučava u okviru različitih naučnih disciplina, a među njima je i psihologije stvaralaštva. Ne postoji univerzalni način kojim bi se složen pojam kreativnosti mogao opisati – odgovor na pitanje šta je kreativnost zavisi od toga kome je ovo pitanje postavljeno. U literaturi iz oblasti psihologije stvaralaštva postoje trendovi da se ovaj fenomen shvati kroz nekoliko kategorija. Kreativnost se može sagledati kao *specifična sposobnost*, a kreativno ispoljavanje je vidljivo samo u određenom domenu. Kreativnost se posmatra i kao *slučajnost* u stvaranju novih proizvoda na osnovu sposobnosti pojedinca da se igra promenljivim elementima iz okruženja. Na kreativnost se gleda i kao na *opštu sposobnost* koja karakteriše mogućnost stvaranja u svim poljima, bez ograničavanja na pojedine domene stvaralaštva. Kreativnost se shvata i kroz prizmu *postignuća*, pa je u centru pažnje proizvod, a ne ličnost onoga koji stvara. Najobuhvatnije shvatanje je ono koje dominira u ovoj knjizi, a prema njemu je kreativnost *saznajni proces*, ona je neophodni deo razvojnog procesa, nema nekreativne osobe jer, samim učešćem u životu zajednice, ona učestvuje u zajedničkom stvaralačkom aktu.

Jasno je da su gledišta stručnjaka po pitanju mogućnosti obrazovanja u domenu razvoja kreativnosti podeljena od onih najpesimističnijih do onih koja izražavaju svemogućnost obrazovanja u ovom domenu. U ovom delu prepoznata je bitna uloga obrazovanja u razvoju kreativnosti kao potencijala svakog ljudskog bića. U tom smislu, govori se o neophodnosti da nauka, pored nalaza koje nudi čovečanstvu, treba da ponudi i načine na koji se oni mogu uključiti u svakodnevnu praksu. Oslanjajući se na mnoga teorijska i empirijska istraživanja u ovoj oblasti, kao i na lično iskustvo u radu sa različitim kategorijama ljudi, baveći se

---

¹ Škorc, B. (2012). *Kreativnost u interakciji – Psihologija stvaralaštva*. Beograd: MOSTART.

fenomenima poput kritičkog mišljenja i faktorima koji utiču na njega, odnosom kreativnosti sa inteligencijom i drugim sposobnostima, mogućnostima uticaja na razvoj kreativnosti kroz razmatranje idealnog okruženja i uslova u kom se on dešava, uticajnih ljudi u ovom procesu, mogućnostima vežbe i primene specifičnih metoda u razvoju stvaralaštva, problemima talenta, umetnosti, ličnosti umetnika, estetskim stavovima, motivacijom i emocionalnim doživljajem koji prati čin umetničkog stvaranja itd., autorka sledi glavnu nit ove knjige koja se ogleda u isticanju neophodnosti menjanja današnjeg sistema formalnog obrazovanja kod nas, kako bi on postao više usmeren ka razvoju kreativnosti kao imanentnog ljudskog potencijala. Njene analize i preporuke prevazilaze formalni sistem obrazovanja u skladu sa prepoznatim opštim razvojnim karakterom svake ljudske interakcije i komunikacije koja se, jasno je, ne odvija samo u okvirima obrazovnih institucija. Ova knjiga nas podseća da je neophodno preispitati i transformisati naša razumevanja obrazovanja, pretpostavke i mehanizme na kojima ono počiva, pre nego se pristupi samom činu transformacije obrazovnog sistema.

Analizirajući ulogu obrazovanja u razvoju kreativnosti, autorka ističe različite faktore koji su bitni sa ovog aspekta. Među njima značajno mesto zauzimaju nastavnici kao nosioci i realizatori obrazovnog procesa, posebno njihova otvorenost u kreativnoj komunikaciji sa polaznicima u obrazovanju, kao i spremnost da se i sami razvijaju u kreativnom smislu. Posebna pažnja posvećena je ličnim osobinama svih učesnika u obrazovnom procesu, kao i atmosferi u kojoj se obrazovanje odvija. U kontekstu ličnih osobina i atmosfere, autorka uviđa trend u obrazovanju kod nas prema kom se potencira identifikacija nadarenih pojedinaca i insistira na karakteristikama koje bi trebalo da krasi darovite ljude, kao i atmosfera u kojoj dominiraju neki tradicionalni obrazovni elementi koji sistem obrazovanja čine nedemokratičnim i zatvorenim. Nasuprot navedenom, autorka se zalaže za demokratizaciju i otvaranje sistema obrazovanja, kao i za nepristrasnost u bilo kom smislu, jer ovo prepoznaje kao jedini način da obrazovanje odgovori na razvojno kreativne zahteve. Obrazovna situacija treba da postane sredina koja podržava kreativnost, što bi značilo da ona treba da bude orijentisana na rešavanje problema, a to obezbeđuje zabavu, prihvata razlike među ljudima i uvažava proces. Materijali za rad treba da stvaraju slobodu i prihvataju razlike u pristupima, a uvažavaju kreativno delo. Igra sa materijalima, kroz imaginaciju i fantaziju stvara autonomiju učesnika u obrazovanju.

Shvatajući kreativnost kao razvojni fenomen koji predstavlja potencijal svakog ljudskog bića, nezavisnog od konkretne situacije ili aktivnosti u kojoj je osoba angažovana, njenog uzrasta, porekla, obrazovanja i kao mogućnost novog oblika komunikacije, građenja i samograđenja u grupi kroz dekonstrukciju i rekonstrukciju koncepta sebe, drugih i sveta, autorka ukazuje na ključne korake

ka humanizaciji obrazovanja koje će podsticati permanentni razvoj stvaralaštva i doprineti humanizaciji društva u celini, a u svemu tome ogleđa se izuzetan andragoški značaj ove knjige. Nasuprot brzim, opipljivim i konačnim promenama na kojima se insistira u današnjem obrazovanju, u razvoju kreativnosti treba biti strpljiv. Životna polja dece i odraslih treba držati otvorenim, spremnim za promene, pokušaje i istraživanja koja su na prvi pogled besmislena, a to zahteva vreme. Stvaralaštvo kao slojevit razvojni fenomen nije uhvatljivo ni u svom početku, ni u toku, naročito ne u završetku. Odatle je vreme i strpljenje neophodno i u radu sa drugima i u radu sa sobom.

Ova knjiga ukazuje na potrebu fokusiranja na stvaralački proces, a ne toliko na njegove produkte. Instrumentalni trend koji dominira u današnjoj kulturi ne ide u prilog razvoju kreativnosti. Takođe, dajući primat konvergentnom u odnosu na divergentno mišljenje, današnji obrazovni sistemi nisu prijateljski nastrojeni prema razvoju stvaralaštva. Nasuprot kvantifikaciji rezultata i napredovanju korak po korak, potrebno je razviti kulturu otvorene komunikacije, a ona pretpostavlja odsustvo unapred zadatih alternativa i pristup razvoju koji prihvata nagle i brze promene, otvorenost i neizvesnost razvojnog toka.

Obrazovanje bi trebalo više pažnje da obrati marginalizovanim procesima koji se odvijaju u ličnosti koja se razvija, nasuprot trendu da se primarno vodi računa o onome što je u fokusu svesti, jer se stvaralaštvo najčešće realizuje na granicama svesnosti. Takođe, socijalne uloge, slično kao u situaciji igre, odlaze u drugi plan, odnosi među učesnicima se menjaju, postaju novi i nepredvidivi, novi elementi postaju vidljivi, oblici i načini saradnje se proširuju, menja se način na koji učesnici u zajedničkom razvojnem procesu vide jedni druge, a mesto u ovom stvaralačkom procesu učesnici grade zajedno u interakciji.

Kako se svakodnevni život odvija negde između slobode i zadatosti, obrazovni proces treba da bude tako organizovan da uvažava oba kraja ovog kontinuuma. Nije potrebno insistirati na jednom ekstremu, već je značajno naći pravu meru – ravnotežu – između konvergentnog i divergentnog stvaralaštva. Ovo je, ističe autorka, jedini način da se stvaralaštvo prenese iz obrazovne situacije u svakodnevni život.

Kako ne postoji individualni razvoj koji je isključivo ukorenjen u socijalnom kontekstu, niti je zadatak obrazovanja isključivo u tome da razvija individualne potencijale, u razvoju kreativnosti ne radi se o otkrivanju nečega što u tragovima postoji u pojedincu, već o građenju nečeg novog, još nepostojećeg, nečega što postoji u interakciji i kulturnom miljeu. U terminologiji sledbenika Lava Vigotskog, svaki razvoj, pa i razvoj kreativnosti, znači biti ono što jesmo i istovremeno ono što tek postajemo. Prema autorki, nije ključno da li je interakcija grupna ili individualizovana, već je bitno da ona bude otvorena, fleksibilna i

da dozvoljava inicijativu i slobodu – da bude osetljiva na zonu narednog razvoja svakog pojedinca.

Komunikacija kao centralni fenomen u razvoju kreativnosti ne bi trebalo da bude simetrična, a to je ono na čemu se insistira u kulturi u kojoj su uloge učesnika u komunikaciji unapred zadate. Ovaj vid komunikacije dovodi do predvidivih odgovora i rešenja. Vid komunikacije koji valja negovati je asimetrična, disonantna komunikacija koja ne predstavlja reakciju na situaciju, već je proakcija koja je šira od same situacije. Ova komunikacija je aktuelna u otvorenim međuljudskim situacijama u kojima se javlja mogućnost interaktivne gradnje u kojoj se stvara izvan definisanih opcija. Odatle, određivanje sebe i drugih u stvaralačkom polju ne zahteva pojedince koji daju odgovore, već tvorce kreativnog polja.

U razvoju kreativnosti treba težiti stvaranju neobičnog od običnog, novog od starog. Stvaranje neobičnog od običnog se tu vidi kao neprekidni proces koji se dešava svakodnevno, a kulturni šabloni i akumulirano iskustvo nas sprečavaju da to jasno vidimo.

U razvoju kreativnosti valjalo bi razbiti trend fokusiranja na probleme i ono što je negativno. Fokus na negativno vodi zatvaranju polja koje treba da predstavlja uslovni okvir za razvoj stvaralaštva kod ljudi. Autorka na osnovu svojih iskustava u radu sa ljudima različitih uzrasta izlaže uverenje da je okrenutost ka pozitivnom, insistiranje na konstruktivnom toku grupnog procesa, uzdržavanje od dijaloga, ubeđivanja i debatovanja daleko efikasniji oblik ulaganja u razvoj svakog učesnika.

Ova knjiga prepoznaje pesimizam koji je aktuelan u stručnoj literaturi koja se bavi problemima razvoja kreativnosti i obrazovnim intervencijama usmerenim na razvoj stvaralaštva. Razlog za to vidi se u dominaciji onih shvatanja koja razvoj ograničavaju na kognitivno sazrevanje, a školovanje ima za cilj da obezbedi polaznicima da prikupe znanja iz različitih oblasti. Time situacija obrazovanja postaje neosetljiva na razvojne potrebe i procese. Poseban andragoški značaj ove knjige ogleda se u dominantnom uverenju da onaj ko radi sa ljudima ne može a da ne primeti da učešće u grupnom stvaranju nema uzrasnu zadatost. Sasvim mala deca i veoma stari ljudi podjednako učestvuju u stvaralačkom procesu, igri i razmeni unoseći ono što imaju, što su dobili od drugih ili što su sami stvorili, ne znajući uvek kada i kako se to desilo. Svaka igra nije osiromašeni čin kojim se deca uče da zauzimaju različite uloge u odraslom dobu. Igra je imanentna svakom ljudskom biću, javlja se kao ontička kategorija koja je bliska imaginaciji i fantaziji. Samo takva igra, oslobođena od stega svakodnevnog života i puke imitacije onoga što se dešava u realnosti, ima razvojni potencijal i ima mogućnost da utiče na promene u stvaralačkoj sferi čoveka, bez obzira na njegov uzrast.

Glavne ideje koje su ranije iznete autorka je generisala kroz detaljnu teorijsku analizu ključnih fenomena, kao i kroz sopstvena teorijsko-empirijska istraživanja. One bi trebalo da pomognu u stvaranju obrazovnog sistema koji će biti više prijateljski nastrojen ka razvoju stvaralaštva kod polaznika u obrazovnom procesu. Takođe, ove ideje prevazilaze samu obrazovnu situaciju ističući razvojni potencijal svakodnevnih životnih situacija u kojima ljudi učestvuju i odnose se jedni prema drugima u procesima otvorene komunikacije i interakcije. Ove ideje trebalo bi da optimizuju i humanizuju obrazovne sisteme, ali imaju i potencijalno šire dejstvo. Prevazilazeći granice obrazovnih sistema i prodirući u druge ljudske delatnosti, one mogu biti ključne u humanizaciji društava u celini.

Bojan Ljujić
Tamara Nikolić Maksić

